

İNÖNÜ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE PAMUK ÜRETİMİ VE PAMUK POLİTİKASI (1938-1950)

COTTON PRODUCTION AND COTTON POLICIES DURING INONU ERA IN TURKEY (1938-1950)

Nadir YURTOĞLU*

Geliş Tarihi/Received:22.08.2019

Kabul Tarihi/Accepted:15.11.2019

YURTOĞLU, Nadir, (2020), "İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)", Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/I, ss. 1830-1858.

Öz

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu 11 Kasım 1938'den Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'e kadar Türkiye'de pamuk üretimi ve politikasıyla bunun ekonomiye olan yansımaları makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışma, İnönü Dönemi'nde pamuk üretimi; pamuk tohumu ıslahı; pamuk ticareti; pamukla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen kongre ve toplantılar; pamuk alanında şirketleşme ve kooperatifleşme yönünde yapılan faaliyetler ile sınırlandırılarak beş dönem dâhilinde ele alınmıştır. İnönü Dönemi'nde pamuk üretimi ve politikasının ekonomiye olan yansımaları sayısal veriler ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmanın kaynak materyalini, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmi yayınlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, kanunlar ve tutanak dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, istatistik yıllıkları ve dönemin süreli yayınları arasında bulunan ekonomi dergilerinin makaleleri oluşturmaktadır. Konu incelenirken, dönemin Türkiye'si ile dünyanın pamuk yetiştiriciliği alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne getirilerek gerekli değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar şunlardır: İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra Türk çiftçisinin pamuk tarım tekniğini geliştirmek amacıyla yabancı ülkelerden eğitici filmler satın alınmıştır. Akabinde yerli türün dışında ABD kökenli Cleveland ve Akala pamuk cinslerinin ekim alanları genişletilerek üretimi yaygın hale getirilmiştir. Dahası pamuk üretimi ve endüstrisi sorunlarını müzakere etmek için komisyon çalışmaları yapılmış, sulama, makineleşme, tohum ıslahı, zararlılarla mücadele ve kooperatifleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu çalışmalara pamukla ilgili düzenlenen kongre ve toplantıların da ilave edilmesiyle üretim ve ihracat artırılarak milli ekonomiye önemli katkılar sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pamuk İşleri Müdürlüğü, Çukurova, Pamuk Tarımı, Pamuk Tohumu, II. Dünya Savaşı.*

Abstract

This study addressed cotton production and cotton policies and their repercussions on Turkish economy between November 11, 1938 (İsmet İnönü was elected president) and May 14, 1950 (the Democratic Party came to power) in the light of numerical data. The study covered the subject matter in five periods; (1) Cotton production activities during the İnönü era, (2) cotton seed breeding, (3) cotton trade, (4) national and international communications, congresses and meetings on cotton and (5) cotton-related corporatization and cooperation activities. Data were collected from the Presidency Republican Archive Documents, official publications, Memorandum Diary of the Grand National Assembly of Turkey, laws and minute books, Official Gazette of the

*Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, nyurtoglu@kastamonu.edu.tr. (orcid.org /0000-0001-7478-3149)

Republic of Turkey, annual statistics and articles in the financial journals of the era. The study also assessed global developments in cotton production. The results are as follows: After Ismet Inonu was elected president, foreign educational films were purchased to improve the cotton farming techniques of Turkish farmers. US Cleveland and Akala seeds as well as local seeds were widely cultivated. Moreover, commissions were established to address the problems of cotton production and industry. Significant progress was made in the fields of irrigation, mechanization, seed breeding, pest control and cooperation. In addition, congresses and meetings were held. All these efforts increased cotton production and trade, which, in turn, made significant contributions to the national economy.

Keywords: *General Directorate of Cotton Works, Çukurova, Cotton Production, Cotton Seed, World War II.*

GİRİŞ

Pamuk, Ebegümecigiller familyasında anavatanı Hindistan olan ve kültürü yapılan bir bitki türüdür. Bu bitki, dik yapılı bir gövde ve 180 cm'ye kadar inen kazık bir köke sahiptir. Yaprakları ise çeşit durumuna göre geniş ayalıdan, ince uzun, derin oymalı şekle kadar farklı biçimde görülmektedir.¹

I. Dünya Savaşı öncesi pamuk yetiştiriciliği büyük üretici devletlere göre şekil almış, 1910-1914 yılları arasında ABD %63,08 üretim ortalamasıyla dünyada ilk sırada yerini korumuştur. Aynı dönemde bu ülkenin ardından sırayla Hindistan, Çin, Mısır ve Rusya gelmiştir.² Buna diğer ülkelerin katkıları da ilave edildiğinde 1910-1914'te toplam üretim miktarı 20.544.664 tona ulaşmıştır. Bu süreçte dünya pamuk tüketim ortalaması 4.780.000 ton olup üretici devletlerden ABD, Hindistan, Çin, Mısır, Brezilya, Peru ve Arjantin'in toplam ihracatı 2.810.000 ton civarında yer almıştır. 1914-1918 savaş döneminde ise dünya pamuk üretimi %20-25 oranında gerilerken, 1918 yılı tüketimi 3.620.000 tona, ihracatı ise 1.715.000 tona inmiştir.³

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti arasında imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle birlikte Fransızlar Adana'yı işgal etmiştir. İşgallere karşı yapılan kararlı mücadele karşısında bu ülke 5 Ocak 1922'de Adana'yı boşaltarak Büyük Millet Meclisi Hükümetine devretmiştir. Bu yörede savaştan önce yıllık pamuk rekoltesinin 120 bin balya civarında seyretmesi nedeniyle pamuğa dayalı bir sanayi bulunmakta ve bu sanayinin çırçır, iplik ve dokuma bölümlerinde 5.000'e yakın işçi çalışmaktadır. 1921 yılında üretimin 15.000 balyaya düşmesi, bu sanayii sekteye uğratmıştır. Adana'nın düşman işgalinden kurtuluşundan sonra sahipleri ülkeyi terk eden

1 Sergül Çopul, *Aydın İli İkinci Ürün Pamukta (Gossypium Hirsutum L.) Farklı Azot Dozlarının Zararlılar, Doğal Düşmanlar ve Verim Üzerine Etkisinin Belirlenmesi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın, 2019, s. 1.

2 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 162-134-1, Tarih: 31.12.1938; Selman Görkey, "En Mühim İhraç Maddelerimizden Olan Pamuklarımız ve Batı Almanya", *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 282, Yıl: 12, 31 Ekim 1951, s. 4.

3 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 162-134-1, Tarih: 31.12.1938; Osmanlı Devleti'nde 1453-1559 yılları arasında yağ-ları ve lifleri için ekilen bitkilerin ekonomik önemi bilinen bir gerçek haline gelmiştir. Bu alanda başta pamuk olmak üzere kendir, kenevir, susam gibi bitkilerin geniş kazançlı piyasa ürünleri olduğu görülmektedir. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, 1453-1559*, C. 2, Tekin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1979, s. 206; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009, s. 249; 1897-1898, 1909-1910, 1913-1914 ve 1914-1915 yılları arasında Adana'da pamuk üretim rakamları için Bk. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparator-luğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 33.

büyük dokuma fabrikaları birkaç defa el değiştirmiş, bir kısmı da Milli Emlak'a intikal etmiştir.⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte pamuk alanında yeni bir dönemi başlatan Atatürk, ülkede milli bir dokuma endüstrisinin teşkil edilip bu endüstrinin gerek duyduğu üretimin gerçekleştirilmesi yolunda büyük çaba harcamıştır. İlk etapta farklı türde pamuk tohumlarının ülkeye getirilip üretim çiftliklerinde denenmesi ardından rekolte düzeyi yüksek ABD kökenli Akala ve Cleveland türlerinin tarımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren pamuk ıslahının yapılarak Akala ve Cleveland türlerin yaygınlaştırılmasında 1926 yılında Adana, 1931'de Eskişehir ve 1933'te de Nazilli'de kurulan pamuk üretim çiftliklerinin önemli bir işlevi yerine getirdiği gözlemlenmektedir.⁶ Ayrıca pamuk ıslahı, ekim alanlarının artırılması ve maliyet fiyatlarının düşürülmesi hususunda gerekli çalışmaları yapmak üzere 4 Haziran 1937 tarih ve 3203 sayılı Kanunla *Pamuk İşleri Müdürlüğü* kurulmuştur.⁷

Bu dönemde, endüstri bitkileri içinde lif ve yağ özelliği bulunan pamuğun, birçok sanayinin temel hammaddesini de karşıladığı bilinmektedir. Lifi ile dokuma sanayi, çekirdeğinden elde edilen yağı ile bitkisel yağ sanayi, kapçık ve küspesiyle yem sanayi ve lifleriyle de selüloz sanayinin hammaddesi teşkil edilmiştir.⁸

1. İnönü Dönemi'nde Pamuk Üretimi

İnönü Dönemi'nde pamuk üretimi ile ilgili yapılan çalışmaların başında, pamuk tarım tekniğinin geliştirilmesine yönelik filmlerin satın alınarak Türk çiftçisine kazandırılması olmuştur. Mısır Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan pamuk ekimine ait teknik çalışma ve yenilikleri gösteren 1.400 metre uzunluğundaki filmin Türk Tarım Bakanlığı yetkililerince satın alınması için gereken 30 İngiliz Lirasının 1939 yılı döviz cetvelleri küçük giderler kaleminden karşılanması, 18 Mayıs 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹

Pamuk tarım tekniğinin geliştirilmesi ve türlerinin ekimine önem verilmesiyle ilgili atılan adımlar sayesinde 1939-1940 yıllarında 2.135.210 dekar Cleveland, 1.318.700

4 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 172-173; Atatürk Dönemi'nde 1929 yılının Haziranında kurulan *Pamuk ve Nebati Yağlar Sanayii TAŞ* hakkında bilgi almak için Bk. A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1997, s. 15.

5 Akala ve Cleveland türü pamuk tohum yetiştirme çalışmaları için Bk. Aslan Tufan Yazman, "Beyaz Altın", İktisadi Yürüyüş, C. 2, S. 20, Yıl: 1, 16 Eylül 1940, s. 1; Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-III", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 31, Yıl: 2, 16 Mart 1941, s. 11; Necati Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", İktisadi Yürüyüş, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 9.

6 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 309; 1933 yılında fabrikalarının pamuk ihtiyaçları hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. Ayşe Afetinan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933; Raporlar* TTK Yayınları, Ankara, 1972, s. 27; ABD ve Rusya'da kullanılan toz ilacın 1936 yılından itibaren Türkiye'de kullanımı neticesinde 65.319 hektar ekili pamuk alanları zararlılara karşı ilaçlanmıştır. Recep Görkmen, "Zirai Mücadele İşleri", İktisadi Yürüyüş, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 37.

7 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 847; *Resmi Gazete*, Sayı No. 3630, 14 Haziran 1937.

8 http://www.taris.com.tr/pamukweb/t_pamuk_hak.asp, Erişim Tarihi: 27.07.2019; Nihat Küçük, *Fiyat ve Diğer Ekonomik Faktörlerin Pamuk Arzına Etkileri ve Pamuk Arzında 2023 Vizyonu: Türkiye Örneği*, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2015, s. 1.

9 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 87-44-5, Tarih: 18.05.1939.

dekar Akala ve 2.596.090 dekar yerli türde pamuk ekimi yapılmıştır.¹⁰ Buna ilave olarak Nazilli Pamuk İstasyonu 1939 yılında 1.200.000 ve 1940'da da 1.500.000 kg halde ürettiği Akala Pamuğunu İzmir, Aydın, Balıkesir, Denizli, Manisa, Kütahya, Çanakkale Isparta, Muğla, Antalya, Burdur, Bilecik, Tekirdağ ve Bursa çevrelerine sevk etmiştir.¹¹ Ayrıca 1940 yılında 92.125 dekarlık ekili pamuk alanlarında yeşil kurt zararlısıyla mücadele çalışması yürütülmüştür.¹²

Pamuğun, tarımı yapılan her coğrafyada kolayca benimsenmesi, bir yandan bu ürünün kısa sürede yaygınlaşmasının önünü açarken öbür yandan ülke ekonomilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin 1621 yılında ABD Virginia'da yetiştirilmeye başlanan pamuğun, zamanla iklim ve toprağı uygun ülkenin diğer bölgelerine de yayıldığı görülmektedir. 1941 yılına gelindiğinde önceki dönemlerde olduğu gibi dünya üretiminin neredeyse yarısına yakın bir miktarını ABD'nin karşıladığı bilinmektedir. Pamuk bu ülkenin yanı sıra Mısır'da da ülkenin ekonomik hayatını yükselterek canlı kalmasını sağlamıştır.¹³

Pamuk üretiminin gelişmesi ve ekonomilere katkı sağlamasında, makineli tarıma önem verilip dış ülkelerden ekim araçlarının ithal edilmesi etkili olmuştur. ABD'den satın alınan 300 adet pamuk mibzeri, yapılan sözleşme gereği belirlenen süre zarfında Executive adlı vapura yüklenererek yola çıkarılmıştır. Ancak İtalya'nın II. Dünya Savaşı'na katılarak Akdeniz çevresinde harp alanına girmesi ve ABD bayrağı taşıyan gemilerin bu sulardaki seferlerden men edilmesi, adı geçen vapurun geri dönerek taşıdığı makineleri New York limanına indirmesine neden olmuştur. Nakliye ve sigorta masrafları müteahhide ait olan ABD'den Haydarpaşa rıhtımına kadar taşınacak makinelere ikinci kez yapılacak harcamaların devlet tarafından karşılanmasına kanaat getirilmiş ve bu ödeme için Bakanlar Kurulundan görüş talep edilmişse de Maliye Bakanlığı böyle bir kararın alınmasının gerekli olmadığı görüşünü ileri sürmüştür.¹⁴

Türkiye'de pamuk mibzeri satın alımı yolunda yapılan girişimlerin yanı sıra pamuk endüstrisinin sorunlarını müzakere etmek için komisyon çalışmaları da yürütülmüştür. Pamuk sanayinin üretimini artırmak ve bu sanayi ile ilgili işçilik, hammadde, malzeme, yedek parça ve maliyet sorunlarını gözden geçirmek üzere Maliye, Ticaret, Tarım, Ekonomi Bakanlıklarıyla, Sümerbank yetkilileri ve Adana Milli Mensucat Fabrikası Limited Şirketi Fen Müşavirinin iştirakiyle bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyon 20 Ekim 1941 tarihinde Ekonomi Bakanlığında ilk toplantısını gerçekleştirerek pamuk sanayi ile ilgili tüm sorunları ele almıştır. Ancak konunun önem ve kapsamı Adliye, İçişleri, Milli Savunma ve Sağlık Bakanlıklarıyla, Başbakanlık Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü de ilgilendirdiğinden, komisyon toplantılarına adı geçen Bakanlıklar ile Genel Müdürlük yetkililerinin katılımları da uygun görülmüştür.¹⁵

10 Necati Turgay, "Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", s. 9; 1939 yılında Türkiye'de saf pamuk üretim miktarı 64.000 ton civarında yer almıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 45.

11 Ekrem Yazman, "Nazilli Pamuk İstasyonu", İktisadi Yürüyüş, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 5;İğdır'daki ekonomik teşekküllere el altından propaganda ile engel olmak isteyen birkaç açgözlü komisyoncunun tavrına karşı 3. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in İğdır Kaymakamı vasıtasıyla pamuk üreticilerine dikkate almaları için bir beyanname göndermiştir. Bu beyanname ile ilgili bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 87-44-5, Tarih: 28.12.1938.

12 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 274.

13 Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 12;ABD'de yetiştirilen pamuğun tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. Besim Darkot, "Pamuk", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1953, s. 52.

14 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 183-260-12, Tarih: 24.07.1941.

15 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 166-157-3, Tarih: 31.10.1941; 16 Mart 1941'de Tarsus'ta esen şiddetli rüzgâr

Pamuk sanayinin gelişmesi için yapılan komisyon çalışmalarının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Adana Pamuk Müessesesi ile Toprak Mahsulleri Ofisi ve Halk Bankası Genel Müdürlüklerinin bazı görevlerinin uzmanlık alanı olarak tespiti, 3659 sayılı Kanunun 9. maddesine göre, 22 Ağustos 1944'te Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.¹⁶

Bu arada, II. Dünya Savaşı'nın baş göstermesi, pamuk fiyatlarının artışına neden olmuştur. Savaştan önce 40 kuruş olan Türkiye'de pamuğun kg fiyatı, savaşın ilk yedi ayında 60 kuruşa fırlamıştır. ABD'de de ise 27 kuruş olan pamuk fiyatı 32 kuruşa yükselmiştir. Bu dönemde tek parti yönetiminin Tarım Bakanı Muhlis Erkmen, Ankara radyosunda çiftçilere bol ekim yapıp üretime katılmalarını tavsiye ederek savaşın ortaya koyduğu sıkıntıların giderileceğini düşünmüştür. Ekimi teşvik etmek amacıyla hükümetin yapabileceğinden fazlasını yaptığını dile getiren Erkmen, 1939-1940 yılında muhtaç çiftçilere 18 milyon kg tohumluk verildiğini belirtmiştir. Ayrıca 2 milyon kg' a yakın Cleveland ve Akala pamuk tohumunun dağıtıldığını da sözlerine ilave eden Erkmen, pamuğun yabancı ülkelerden en istekli müşterisi bulunan bir mahsul haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁷

Savaş başlarında Türkiye'de yaşanan ekonomik bunalım, karaborsa ve hayat pahalılığına tedbir olarak 18 Ocak 1940 tarihinde 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır.¹⁸ Bu Kanunun 7. ve 14. maddelerine dayanılarak İzmir, Balıkesir, Kütahya, Manisa, Aydın, Denizli, Antalya, İçel, Seyhan, Hatay, Gaziantep, Maraş, Malatya ve Elazığ'ın 1945-1946 üretim yılı pamuklarına el konulması ve bu hususta yapılacak işlem hakkında K/606 sayılı Kararın devreye sokulması, Bakanlar Kurulunun 6 Eylül 1945 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.¹⁹

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye'de pamuk üretiminin artırılması yolunda incelemelerde bulunan özel bir komisyon çalışmalarını tamamlamıştır. Buna göre, pamuk ekicilerinin teşviki için alınması gereken tedbirler şu şekilde belirlenmiştir:²⁰

1. Pamuk üreticilerine daha fazla kredi imkânlarının sunulması başta olmak üzere çeşitli kolaylıkların sağlanması.
2. Ekim çalışmalarında kullanılacak motorlu araçlar ile bunların akaryakıt ihtiyacının dış ülkelerden temin edilmesi.
3. İlerleyen zamanlarda pamuğun diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi fiyatının korunmasına özen gösterilmesi.

Türkiye'de pamuk üretiminin artırılmasında sulamaya da önem verilmiştir. Sınırlı ve küçük ölçekli uygulamalar dışında Türkiye'de yazlık mahsullerin geniş çapta sulanması yenı bir tarım yöntemi olarak kabul edilmiştir. 1936 ve 1937 yıllarında Nazilli çevresindeki nedeniyle çırçır fabrikasının pamuk balyası istifine ait deponun üst kısmındaki çinkoların yerinden kopmasıyla fabrikada meydana gelen zarar ile ilgili İçişleri Bakanlığından Başbakanlık Müsteşarlığına gönderilen yazı hakkında bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 121-862-31, Tarih: 30.03.1941

16 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 106-60-17, Tarih: 22.08.1944; 3659 sayılı *Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülü Hakkında Kanunun* 9. maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 20, 03.07.1939, s. 797; *Resmı Gazete*, Sayı No: 4255, 11 Temmuz 1939.

17 Muhlis Erkmen, "Saban Başına", *İktisadi Yürüyüş*, S. 9, Yıl: 1, 15 Nisan 1940, s. 6-7.

18 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 21, 18.01.1940, s. 167-168; *Resmı Gazete*, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940.

19 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 109-55-2, Tarih: 06.09.1945.

20 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ziraat Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, S. 31, Yıl: 4, Ocak 1946, s. 26; Bu dönemde pamuk tohumundan yağ elde etme endüstrisinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuş, bu gelişmede bilhassa üretim maliyetinin düşürölmesi zaruri görölmüştür. "Pamuk Yağı Sanayiinde Terakkiler", *Türk Ekonomisi*, S. 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 58.

Menderes'ten motor ve dolaplar kullanılarak başlanan pamuk sulama faaliyetleri, üretimde verimli neticelerin alınması sonucunda yaygınlaşmaya başlamıştır. Nazilli-Sarayköy arasındaki Feslek regülatörü ve Menderes kenarında kurulan su tulumbaları sayesinde 100 bin dönüme yakın arazide sulu pamuk tarımı yapılmıştır. Sadece Feslek regülatöründen 50 bin dönüm arazi sulanmıştır. Bu regülatörün sağ ve solundaki kanalların tamamlanması ve Menderes suyundan beslenmesinin sağlanmasından sonra sulama alanının 150 bin dönüme çıkarılması öngörülmüştür. Mevcut Gediz Nehri üzerindeki Emir-i Alem regülatörü ve diğer nehirler üzerinde buna eklenecek su tesisleriyle sulu pamuk tarımı, üretimde ön planda yer almaya aday gösterilmiştir. 1940'lı yılların baş ve ortalarında Ege Bölgesinin ortalama pamuk rekoltesi 50.000 balya iken, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başladığı 1947 yılından itibaren bu miktar 125.000 balyayı aşmış, hava şartlarının uygun gitmesi durumunda 1950 yılında bu rakamın 150 bin balyanın üzerine çıkması kaçınılmaz olarak kabul edilmiştir.²¹

Tablo 1'de 1940 ile 1950 yılları arasında pamuk mahsulünün coğrafi dağılımı gösterilmiştir.

TABLO: 1. Pamuk Mahsulünün Coğrafi Dağılımı (1940-1950)

	Yıllar (Ton Hesabıyla)					
İller	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Seyhan	29.905	25.317	30.979	26.242	29.100	36.868
Manisa	10.105	7.871	8.850	5.174	6.049	2.830
Aydın	8.514	7.030	6.454	3.791	2.408	4.132
İçel	7.049	7.000	12.327	9.187	9.000	3.770
Denizli	4.043	3.748	4.722	1.677	1.775	1.601
Kars	1.329	281	233	33	515	603
G. Antep	1.080	670	738	21	3	5
Antalya	691	373	620	410	1.617	1.140
Balıkesir	686	448	535	480	1.172	124
Bilecik	568	500	626	598	107	55
Maraş	505	651	643	10	4	10
Toplam	64.875	53.889	66.727	47.623	51.750	51.138
Saire	12.240	10.447	7.328	5.769	7.166	3.241
Genel Toplam	77.115	64.336	74.055	53.392	58.916	54.379

Kaynak: İGM, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara, 1946, s. 245; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942*, Yayın No: 198, Ankara, 1943, s. 125; İGM, İstatistik Yıllığı 1949, Yayın No: 303, Ankara, 1949, s. 164.

Tablo 1'e göre, 1940 ile 1945 yılları arasında Türkiye'de belli başlı pamuk üretim merkezlerinden olan 11 vilayet ve diğerlerinde üretim bakımından yıldan yıla bir istikrarsızlık söz konusudur. Bu vilayetler arasında yapılan pamuk üretiminde 178.411 ton ile Seyhan ilk sırada yer alırken, bunu 48.333 ton ile İçel, 40.879 ton ile Manisa ve 32.329 ton ile Aydın sırayla takip etmiştir. Aynı yıllar arasında 382.193 ton olan toplam üretimde, dört ilin payı 299.952 ton olarak belirlenmiştir.

21 Nazmi Topçuoğlu, "Sulu Pamuk Ziraatı", İktisadi Yürüyüş, C. 11, S. 243, Yıl. 11, Şubat 1950, s. 6.

Seyhan Milletvekili Mustafa Hilmi Uran, Çukurova'daki pamuk üreticilerinin durumu hakkında hazırladığı bir raporu 5 Aralık 1946 tarihinde Başbakan Recep Peker göndermiştir. Bu rapora göre: Pamuk küspesinin dış ülkelere ihracına izin verilmesi, küspe fiyatlarını dört kat artırmıştır. Fiyatlardaki aşırı yükseliş birkaç fabrikatörün büyük karlar sağlamasına yol açarken üreticilerin gelirlerine yansımamıştır. Bu durum Çukurova Bölgesi pamuk yetiştiricilerinde büyük rahatsızlık uyandırmıştır.²²

Türkiye'de pamuk üretim politikasındaki iki hedeften biri milli dokuma sanayinin muhtaç olduğu kalite ve miktardaki pamuğu temin etmek, diğeri ise üretim fazlası mahsullerin dış piyasalara sürülerek ülkeye döviz kazandırmaktır. Bu dönemde üretilen pamuğun iç piyasalardaki başlıca müşterisi Sümerbank'tır. 1948 yılı itibarıyla bu kuruluşun fabrikalarında 4 milyon kg'ı Ege, 10 milyon kg'ı da Adana Bölgesinden olmak üzere toplamda 14 milyon kg Akala pamuğu ile 317 bin kg Cleveland ve 2 milyon kg yerli tür işlenmiştir.²³

Pamuk sanayiinin gelişimi üretimin yeterli düzeyde yapılmasına bağlı olmuş, zaman zaman mahsul zararlıları rekolteyi düşürmüştür. 1948 yılında pamuk üretiminin savaştan önceki yıllara ait ortalamanın üzerine çıkacağı tahmin edilmesine rağmen, aynı yılda haşerelerle mücadele edici maddelerin yetersizliği, mahsullerin %35 oranında zarar görmesine neden olmuştur. Bu dönemde bilhassa Doğu Avrupa ülkelerinde Türk pamuğu revaç bulmuş, fiyatlar dünya ortalamasının biraz üzerinde yer almıştır.²⁴

Türkiye'de pamuk zararlılarıyla mücadeleye ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, Hatay, Antalya, Malatya, Elâzığ, Diyarbakır, G. Antep, Maraş, Tokat ve Erzincan yöreleriyle Sakarya Vadisinde, pamukçuluğa gün geçtikçe ilginin arttığı, Hatay'da %20 ve Antalya'da %50 oranında gerçekleştirilen rekolte fazlalığından anlaşılmaktadır. Pamuk tarımının gelişimine neden olan etkenlerin başında fiyatların serbest bırakılıp ihracata izin verilmesi gelmektedir.²⁵

Tablo 2'de 1938 ile 1950 yılları arasında Türkiye'de ekilen pamuk alanı, üretilen saf pamuk miktarı, ekim payı ve ekiliş yüzdeleri gösterilmiştir.

22 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 42-249-15, Tarih: 09.12.1946; 1 Ağustostan başlayan 1945-1949 yılları ortalamasında pamuk ekiliş, üretim ve ihracat ortalamaları için Bk. *FAO Türkiye Raporu*, TC Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1962, s. 55.

23 K. Ömer Çağlar, "Pamuk Politikamızın Gidişi", İktisadi Yürüyüş, C. 11, S. 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s. 2.

24 Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, İktisadi Dairesinin Hazırladığı Rapor-IV, "Türkiye'de Ziraat, Orman, Balıkçılık ve Bunlarla İlgili İşler", İktisadi Yürüyüş, C. 11, S. 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 4, 17.

25 Çağlar, *a.g.m.*, s. 2.

TABLO: 2. Türkiye’de Pamuk Ekim Alanları ve Saf Pamuk Üretimi (1938-1950)

Yıllar	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekim Payı (%)	Verim (Kg/Hektar)
1938	275.249	64.731	61.3	235
1939	292.643	63.950	61.4	220
1940	324.636	77.115	61.7	238
1941	327.538	64.184	61.7	196
1942	326.687	74.055	62.9	227
1943	219.948	53.392	56.8	244
1944	260.685	58.916	58.8	226
1945	231.377	54.379	52.7	235
1946	246.692	59.027	53.7	239
1947	205.930	51.456	45.5	250
1948	297.761	58.198	51.0	195
1949	305.305	104.156	51.6	341
1950	448.459	118.377	62.2	264

Kaynak: İGM, 1959 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 213; DiE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 127, 153-154, 162-163; DiE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106, 130; DiE, İstatistik Göstergeler 1923-1998, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 190-191, 226; DiE, İstatistik Göstergeler 1923-2002, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 186-187, 218, 222; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 199-200, 227, 231; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2011, Yayın No: 3890, Ankara, 2012, s. 184-185, 189; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2012, Yayın No: 4132, Ankara, 2013, s. 171, 174.

Tablo 2’ye göre 1938’den 1950 yılına kadar olan dönemde pamuk ekim alanları ile ekim payının ilk dört ve son dört yılı ile üretim miktarının son dört yılı dışında, diğer yıllar ile kg başına verimde inişli çıkışlı bir seyir takip edilmiştir. Buna rağmen 1938’de 275.249 hektar olan pamuk ekim alanı, 173.210 hektar artışla 1950’de 448.459 hektara; 64.731 ton olan üretim 53.646 ton artışla 1950’de 118.377 tona; %61.3 olan ekim payı 0,9 artışla 1950’de %62,2’ye ve 235 kg olan hektar başına alınan pamuk verimi 29 kg artışla 1950’de 264 kg’a yükselmiştir.

2. Pamuk Tohumu Islahı

İnönü Dönemi’nde pamuk üretiminin gelişimine yönelik yapılan çalışmaların yanı sıra pamuk ıslahına da önem verilmiştir. Türkiye’deki pamuk türlerinin ıslahı için Tarım Bakanlığı tarafından ABD’den getirilecek kaliteli 10 ton pamuk tohumu bedeline karşılık, 1938 takvim yılı döviz cetvellerinin resmi daireler satın alım faslına Tarım Bakanlığı tahsisatından 5.000 liralık dövizin ayrılmasına izin verilmesi, 15 Aralık 1938 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır.²⁶

26 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 85-103-17, Tarih: 15.12.1938.

Aynı yılda Adana, Eskişehir, Nazilli pamuk üretim çiftliklerine ilâveten biri Malatya, diğeri de Iğdır'da olmak üzere iki yeni müessesenin kurulması tasarlanmıştır. Bunun dışında pamuk ekiminin genişlediği çevrelerde dört adet küçük çırçır evi tesis edilmesinin yanı sıra Trakya Bölgesi, yeni çeşit pamuk alanına alınıp bu çevrede de üretme çiftliği kurulmak üzere gerekli arazinin istimlak edilmesi planlanmıştır. Adana havalisindeki yeni tür pamuk evsafının korunması için tohumlukların zaman zaman yenileştirilmesini sağlamakla birlikte yılda 20.000 lira harcanarak kiralananmakta olan arazinin dahi istimlak edilmesi düşünülmüştür. Yukarıda yapılması düşünülen bütün işler için Tarım Bakanlığı bütçesinden 300.000 lira tahsis edilmiştir.²⁷

Pamuk ıslahı ve yetiştirilme masrafları için 1940 malî yılı Tarım Bakanlığı bütçesinin 910. faslının birinci maddesine konulan 177.000 liralık tahsisatın harcama yönlerini gösteren formül ile bu işlerde çalıştırılacak memur ve hizmetlilere ait kadronun onaylanması, 2582 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, 4 Temmuz 1940'ta Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.²⁸

1940 malî yılı için ayrılan ödenekle çeşitli pamukçuluk kurumlarında ıslah deneme ve üretme çalışmaları sürdürülerek 700 ton Cleveland ve 500 ton da saf Akala tohumu dağıtılmıştır. Ayrıca mevcut çırçır evlerinin işletilmesiyle birlikte iki çırçır evi daha faaliyete geçirilmiş, Sakarya Bölgesinde iyi tohumluk temini için kütlü halde pamuk satın alımı yapılmıştır. Dahası yeni pamuk alanı arayışına girilerek tarımının teşvik edilmesi düşünülmüş, güney çevrelerinde yapılan denemelere göre iyi netice veren yerlerde Akala varyetesi ekiminin yaygınlaştırılacağı ve yeniden getirilecek 20 selektörün işletmeye konulacağı planlanmıştır.²⁹

Pamuk ıslah ve üretme müesseseleri, ıslah ve deneme çalışmalarına tahsis edilen yardım ödeneği dışında, döner sermaye ile de faaliyetini sürdürmüştür. 1941 yılı bütçesi 670.304 lirayı bulan bu müesseselerin sermayesi, 331.870 lira kasa ve banka nakit mevcutlarıyla birlikte 955.945 liraya ulaşmıştır. Yüksek vasıflı pamuk tarımının yapılması için 1941'de parasız veya maliyet fiyatı üzerinden dağıtılan Cleveland tohumu miktarı 639.635, Akala ise 199.926 kilogramdır.³⁰

1942 yılına gelindiğinde pamuk deneme, ıslah ve üretme çiftliklerinin dağıttığı Akala pamuk tohumu miktarı 300.000, Cleveland tohumu miktarı ise 620.000 kilogramdır. 1943 yılı itibarıyla Çukurova Bölgesinin tamamında Akala türünün yaygın hale getirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir.³¹

Kaliteli ve randımanlı çeşitlerin ekimini gerçekleştirmek için Tarım Bakanlığı Adana, Nazilli, Eskişehir pamuk istasyonları ve üretme çiftlikleri aracılığıyla 1942 yılının ikinci yarısının sonlarına kadar 10.000 tondan fazla ıslah edilmiş tohumu ücretsiz veya maliyet fiyatı üzerinden üreticilere dağıtmıştır.³²

1942 yılında Çukurova'dan elde edilmesi düşünülen 3.000-3.500 ton Akala tohumunun

27 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, S. Sayısı: 181, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, s. 55-56.

28 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-66-3, Tarih: 04.07.1940; 2582 sayılı *Merinos Koyunları Yetiştirilmesi ve Islah Edilmiş Pamuk Tohumu Üretilmesi Hakkında Kanunun* 3. maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 05.07.1934, s. 988; *Resmî Gazete*, Sayı No: 2752, 15 Temmuz 1934.

29 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 276.

30 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 265.

31 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: F, C. 2, 24.05.1943, s. 244.

32 Necati Turgay, "Millî Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz", s. 9.

Ziraat Bankası aracılığıyla alınıp maliyet fiyatları üzerinden çiftçiye satılması ve elde kalacak miktarın da yağ fabrikalarına devredilmesi halinde ortaya çıkabilecek zararın Tarım Bakanlığınca karşılanması, 1682 sayılı Kanuna göre 11 Eylül 1942'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.³³

Yine Seyhan merkez kazasıyla İçel vilayetinin Akala pamuk tohumluğu ihtiyacının giderilmesi için 1943 yılında Çukurova'dan elde edilecek mahsulden sağlanacak 2.000 ile 2.500 ton Akala çiğdidinin maliyet bedeli altında satılmasında zorunluluk hâsıl olduğu takdirde, ortaya çıkacak zararın Tarım Bakanlığı tarafından karşılanması, 27 Kasım 1943'te Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.³⁴

Pamukla ilgili yapılan icraatlar, her yıl takdire şayan bir gelişme göstermiştir. 1943 yılında üretilen ıslah edilmiş saf tohumluktan 400 ton Akala türü, Ege ve Çukurova üreticilerine satılmış, İçel ve Seyhan'da Akalanın temin ve yaygınlaştırılması 1944 yılında 1.000.000 dekar üzerinden hesaplanarak programlaştırılmıştır. Aynı yıl İçel mıntıkasında da 100 ton saf tohumun dağıtılması kararlaştırılmıştır. Pamuk işleri müesseselerindeki 867 sayılı Kanun gereğince verilen döner sermayenin de bir önceki malî yıla göre gelişerek 342.923 liralık bir kâr elde ettiği gözlemlenmektedir.³⁵

Bu dönemde pamuk tohumu üretimini sağlayan çiftliklerin faaliyetlerinde sermayenin önemli olduğu bilinen bir gerçek haline gelmiştir. 1947 yılına gelindiğinde Adana Pamuk Üretme Çiftliğinin sermayesi 2.675.387 lira, Nazilli'nin 462.868 lira ve Eskişehir'in ise 114.470 lira olmuştur. 1939'da tesis edilen Malatya Pamuk Üretme Çiftliğinin sermayesi 98.157 lira ve 1946'da tesis edilen Manisa Pamuk Üretme Çiftliğinin sermayesi yine 1947 yılı itibarıyla 88.400 lira olmuştur.³⁶

Sermayeleriyle pamuk yetiştiriciliğine katkı sağlayan üretim çiftliklerinin faaliyetlerine Pamuk İşleri Müdürlüğü de iştirak etmiştir. 4 Haziran 1937 tarih ve 3203 sayılı *Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanununun* 8. maddesi uyarınca kurulan ve 11 yıldır faaliyetini sürdüren Pamuk İşleri Müdürlüğü'nün belli başlı amaçları şunlardır:³⁷

1. Ülke şartlarına uygun, kalitesi yüksek pamuk türlerini ıslah yoluyla elde etmek,
2. Seçkin türleri üreterek yaymak,
3. Yabancı çeşitlerin ekimini men etmek,
4. Her nevi hastalıklarla mücadele etmek,
5. Çırcır fabrikalarını kontrol etmek,

6. Pamuk ekim alanlarının genişletilmesi yolunda her türlü propaganda işlerini yerine getirmektir. Bu hedeflere ulaşmak için sayıları irili ufaklı sekizi bulan pamuk deneme ve ıslah istasyonlarıyla üretim çiftlikleri ve deneme tarlaları kurulmuştur. Bu müesseselere

33 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 99-82-5, Tarih: 09.11.1942; 3 Haziran 1930 tarih ve 1682 sayılı *Ziraat Bankasının Tedarik Olunacak Tohumlukların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanunun* ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 03.06.1930, s. 726; *Resmi Gazete*, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.

34 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-2-38, Tarih: 27.11.1943.

35 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, s. 270; 867 sayılı Kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 29.05.1926, s. 913; *Resmi Gazete*, Sayı No: 403, 20 Haziran 1926.

36 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 309.

37 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 299.

1934'ten sonra bütçeden verilen 2.280.000 lira ödenekten 561.000 lirası tesislere harcanmıştır.

Pamuk İşleri Müdürlüğünce 1944'te yapılan çalışmalar neticesinde 1.000 ton saf Akala tohumu dağıtılmış, üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 700 ton saf pamuk tohumunun dağıtımına da aracılık edilmiştir. Buna ilaveten 1.000 ton tohum selektörden geçirilmiş, 867 sayılı Kanuna göre döner sermayenin bir önceki yıl elde ettiği üretim miktarı 1923 ton, net kâr ise 168.949 lira olmuştur.³⁸

Mevcut kurumlarıyla Pamuk İşleri Müdürlüğü, uzun denemelerden sonra yüksek vasıf ve verimde yerli ve yabancı tipleri elde etmeye muvaffak olmuştur. Ayrıca bu kurum 1948 yılında bir yandan bölge pamuklarını selektörden geçirip, köylü pamuklarını mahlaç haline getirirken öbür yandan mevcut yedi çırçır eviyle pamuk üreticilerine yardım ederek üretilen tohumları çiftçilere dağıtmıştır.³⁹

Yapılan bu çalışmalar için Tarım Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen ödenekler artırılmıştır. 1949 yılı bütçesinde pamuk işlerine ayrılan ödenek bir önceki yıla göre 154.000 lira fazla olmuştur. Bu fazlalığın 100.000 lirası, örnek ekimlerin yapılması, pamuk üretimini teşvik için parasız tohum dağıtımı ve diğer yardımlara tahsis edilmiştir. Nitekim bir önceki yıl su baskını ve yeşil kurt afetine maruz kalan Adana çiftçilerine yapılan 1.400 ton tohum yardımının piyasa değeri 392.000 liradır. Zirai yardımların esasları bir talimatnameye bağlı tutulmamış, mevcut teamüllere göre bir heyet tarafından tespit edilen ihtiyaçlar sıraya konmuştur. Fazla ödeneğin 34.000 lirasının da ülkenin ıslah edilmiş pamuk, lif, yağlı bitki tohumlukları ihtiyacını karşılamak maksadıyla bazı yerlerde yeniden açılması tasarlanan üretme çiftliği çekirdek tesislerine harcanması düşünülmüştür.⁴⁰

Pamuk İslah İstasyonlarının nitelikli tohumluk elde etmek için uzun süreden beri çalışma yaptığı da bilinmektedir. Çukurova'da pamuk ıslah istasyonlarının bulunduğu Akala-130 ve Yerli-193 tohum tipi ile Nazilli Pamuk İstasyonunun yetiştirdiği Akala-1086 tohum varyetesi, pamuk bölgelerinin toprak ve iklim şartlarına uygun, verimi yüksek, telleri de aynı türden iyi pamuk cinsleri tohum ıslahı çalışmalarına örnek gösterilebilir. Nazilli'deki tohum tipi, tel uzunluğu, tel endeksi, koza ağırlığı, aynı tür yapısı, temiz açılışı ve erkencilik gibi özellikleriyle orijinal Akalaya da üstün sayılmıştır. Tohum çalışmalarında Tarım Bakanlığının takip ettiği başlıca politika, üretim bölgelerindeki kaliteli olmayan tohumları ıslah edilmiş tohumlarla değiştirmektir. Bu amaçla 1948'de Sümerbank vasıtasıyla 700 ton Akala tohumu, 1949'da da 345 ton Akala ve ıslah edilmiş yerli pamuk tohumu çiftçilere verilmiştir. Ayrıca pamuk tarımının teşvik edildiği, ikinci derecedeki vilayet çiftçilerine de parasız halde 25 ton saf Akala tohumu dağıtılmıştır. Bunlara ilave olarak ABD pamuk tarımında önemli yer edinen sekiz yeni pamuk varyetesi getirilerek Çukurova ve Nazilli pamuk istasyonlarında deneme çalışmalarına girilmiştir.⁴¹

Nitelikli pamuk tohumu dağıtımı ile yeni türlerinin deneme çalışmalarının revaçta olduğu bir süreçte, Türkiye'de pamuğun ortalama %60'şını üreten Çukurova Bölgesinin 1948-1949 mahsul döneminde 209 bin balya olan üretiminin, 1949-1950 yılında 260 bin balyaya yükseldiği görülmektedir.⁴² Bunun yanı sıra 1950'de üretilen 122,4 bin

38 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1945 Yılı Yedi Aylık Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 21.05.1945, s. 290.

39 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, s. 299.

40 Aynı Yer.

41 Çağlar, *a.g.m.*, s. 2.

42 Muvaffak Uğur, İrfan Ülkü, "Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri; 1949 ve 1950 Yılı Çalışmaları Hakkında Rapor", *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 267, Yıl: 12, 15 Şubat 1951, s. 11.

ton pamuktan yaklaşık 40 bin tonu ülke içerisindeki mevcut dokuma fabrikalarında işlenmiştir.⁴³

Pamuğun üretim ve endüstrisinin gelişiminde kaliteli tohumların devreye sokulmasının belirli bir maliyeti gerektirmesi, Tarım Bakanlığı bütçesinden ödenekler tahsis edilmesine yol açmıştır. 2582 sayılı Kanun gereğince pamuk ıslahı, ıslah edilmiş pamuk tohumu satın alım, üretim ve dağıtım işleri genel masrafları için 1938 yılı Tarım Bakanlığı bütçesinden tahsis edilen miktar 300.000 liradır.⁴⁴ Bu rakam 1939 yılında da 300.000 lira olarak belirlenmiştir.⁴⁵ 1940 yılına gelindiğinde pamuk ıslahı ve ıslah edilmiş pamuk tohumu satın alım, üretim ve dağıtım işleri genel masraflarıyla geçici memuriyet harcırahı olarak Tarım Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödenek 192.000 liraya düşürülmüştür.⁴⁶ 1941 yılının her türlü pamuk işleri masrafı 193.000 lira olarak tespit edilmiştir.⁴⁷ 1942’de bu rakam 182.000 lira olarak belirlenmiştir.⁴⁸ 1943’e gelindiğinde her türlü pamuk faaliyeti harcamaları için Tarım Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödenek 121.000 lira olmuştur.⁴⁹ 1944 yılında bu rakam 135.000 liraya çıkarılmıştır.⁵⁰ 1945 yılı 7 aylık dönem için pamuk işleriyle ilgili Tarım Bakanlığında tahsis edilen ödenek 81.650 lira olmuştur.⁵¹ 1946 yılında genel gider, geçici görev yolluğu ve taşıt giderleri adı altında pamuk işleri için Tarım Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödenek 139.870 liraya yükseltilmiştir.⁵² 1947 yılında bu rakam 120.142 lira olarak belirlenmiştir.⁵³ 1948 yılına gelindiğinde pamuk işleri için Tarım Bakanlığında ayrılan ödenek 118.250 lira olarak tespit edilmiştir.⁵⁴

Türkiye’de 1938’den 1950’ye kadar olan dönemde pamuk tohumu üretim çalışmalarına gelince: 1938 yılında 171.000 ton olan pamuk tohumu üretimi 1939’da 156.000, 1940’ta ise 146.000 ton olarak gerçekleştirilmiştir. İlerleyen yıllarda pamuk tohumu üretim çalışmalarına devam edilmiş, 1941’de 130.000, 1942’de 163.000, 1943’te 118.000, 1944’te 74.000, 1945’te 65.000, 1946’da 111.000, 1947’de 94.000, 1948’de 114.000, 1949’da 185.000 ve nihayet 1950 yılında da üretim 192.000 tona ulaşmıştır.⁵⁵

43 Nizamettin Günver, “Yurdumuzda Pamuk”, İktisadi Yürüyüş, C. 12, S. 283, Yıl: 12, Aralık 1951, s. 4.

44 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 180.

45 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 196; 1939 yılında pamuk işleri için Tarım Bakanlığında tahsis edilen 300.000 liralık ödeneğin harcama kalemleri şunlardır: Her nevi tesisat, inşaat, teçhizat, tamirat, istimlak ve kira masraflarıyla tarım aletleri, tohum ayırma, temizleme ve çırçırılama ve prese makineleri harcamaları. Bunların yanı sıra selektör, motor, traktör, dinamo ve elektrik makineleriyle bunların yedek parçalarının satın alım, montaj, işletme ve tamir masrafları. Ayrıca pamukçuluğa ait basım yayın, telif ve tercüme masrafları, pamuk müsabakası ikramiyeleri, ülke içi ve dışında pamuk konusu üzerine sergi ve müsabakalara katılım masrafları, pamuk tohumu çırçırılama, ayırma, triyaj, ilaçlama, satın alım ve dağıtım masrafları. Bunlara ilaveten pamuk deneme masrafları, pamuk konusu üzerinde ülke içi ve dışında tetkik, staj, ihtisas, teftiş ve kontrol masraflarıyla 1682 numaralı Kanuna dayanılarak Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçilere iyi tohumluk dağıtımından hâsıl olacak banka zararlarını ödeme masrafları. Son olarak pamuk teşkilâtına bağlı memurların geçici ve daimî görevle yapacakları seyahat masrafları ve harcırahlarıyla pamuk üretme işinin başarılması için gerekli bütün harcamalar. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1939 Mali Yılı Muvazene-i Umumiye Kanununun Beşinci Maddesi ile Verilen Salâhiyete İstinaden İcra Vekilleri Heyeti Kararıyla Tatbik Edilmiş Olan Kadroların Müfredatını Gösteren Cetvel, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 46.

46 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 288.

47 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 282.

48 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: F, C. 2, 24.05.1943, s. 256.

49 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, s. 280-281.

50 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1945 Yılı Yedi Aylık Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 21.05.1945, s. 299-300.

51 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1946 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 17.12.1945, s. 262.

52 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, s. 265.

53 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, s. 290.

54 TBMM, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 312/5.

55 İGM, İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 547; İGM, İstatistik Yıllığı 1953, Yayın No: 360, Ankara, 1953, s. 535.

3. Pamuk Ticareti

İnönü Dönemi'nde pamuk ıslahıyla ilgili yapılan çalışmaların yanı sıra pamuk ticaretine de önem verilerek yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde pamuğun da ihracattan evvel lisansa tabi tutulması, Ekonomi Bakanlığının 1 Mart 1939 tarih ve 1971/4 sayılı teklifi üzerine 2 Mart 1939'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁵⁶

Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte barut ve patlayıcı madde imalinde kullanılan Linter pamuğunun revaç bulması, 22 Haziran 1940 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında bu pamuğun ihracatının yasaklanmasına yol açmıştır.⁵⁷

Linter pamuğu satışının yasaklandığı sıralarda İzmir'de Ç. J. Jiro ve Şürekâsı Firmasının Romanya'da pamuk acenteliği yapan Romen Yahudilerinden Mayer Rubi ile görüş alışverişinde bulunması için adı geçen kişinin 15 gün süre ile Türkiye'ye girişine, 30 Haziran 1940 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında izin verilmiştir.⁵⁸

Dış ülkelerde pamuk acenteliği yapan yetkililerin istişare için Türkiye'ye davet edildiği süreçte, Yugoslavya'ya satılacak pamukların teslim alınması için Alman Yahudilerinden Jan Beckmann'ın eksper sıfatıyla Türkiye'ye gelmesine, 17 Eylül 1940 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında izin verilmiştir.⁵⁹

Pamuğun dış ülkelere satışında yabancı eksperlerden faydalandığı sıralarda, Nazilli İplik, Dokuma ve Basma Fabrikası 1 milyon kg'ını 14 kuruş, bir milyon kg'ını da 18-22 kuruştan olmak üzere toplamda 2.000.000 kg pamuğu 1940 yılında, aracısız halde çiftçilerden satın almıştır. Fabrikanın tesisinden önce çiftçiler, araçlara mahsullerini 9-12 kuruş arasında devretmek zorunda kalmışlardır.⁶⁰

Pamuk mahsulü bir yandan iç piyasaya sürülerek Nazilli İplik, Dokuma ve Basma Fabrikası tarafından satın alınırken, öbür yandan dış ülkelere ihraç edilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan önce 1936-1940 yılları arasında ortalama 7,4 milyon lira değerinde 16 bin ton pamuk ihracatı yapılırken, savaş esnasında talep yetersizliğinin baş göstermesi, ihracatın beş bin tona düşmesine neden olmuştur.⁶¹

Bu arada, doğrudan üreticiden pamuk satın alımı için Ticaret Bakanlığı emrine 6.000.000 liraya kadar kredi tahsisı hakkındaki Koordinasyon Heyeti Reisliği tarafından teklif edilen 59 numaralı Karar, 21 Eylül 1940 tarihinde Bakanlar Kurulunca yürürlüğe

56 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 86-17-11, Tarih: 02.03.1939; Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker, 1939 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada, pamuk ipliği darlığı ve kaput bezi sorununun Türk köylüsünü sıkıntıya soktuğunu bu iki önemli maddenin sağlam esaslara bağlanarak halkı memnun edici bir duruma getirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Türker'in bu açıklamaları için Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 14. Birleşim, 22.05.1939, s. 148.

57 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-59-16, Tarih: 22.06.1940.

58 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-62-9, Tarih: 30.06.1940; Yugoslavya ile yapılan ticaret anlaşması neticesinde döviz karşılığı satılan 3.000 ton pamuğun Mersin ve İzmir depolarından İstanbul'a nakli için vapur tahsisı ile ilgili Ulaştırma ve Ticaret Bakanlıkları nezdinde yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmaların ayrıntıları için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 169-173-8, Tarih: 11.09.1940.

59 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-91-9, Tarih: 17.09.1940.

60 Aslan Tufan Yazman, "Pamuk ve Ege Çiftçisi", İktisadi Yürüyüş, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci Teşrin 1940, s. 1.

61 Nizamettin Günver, "Yurdumuzda Pamuk", İktisadi Yürüyüş, C. 12, S. 284, Yıl: 12, 31 Aralık 1951, s. 4; 1939 yılı içerisinde İtalya'ya yapılan genel ihracatta pamuğun payı % 2, 27'dir. Selman Görkey, "İtalya ile Ticaretimiz", İktisadi Yürüyüş, C. 12, S. 284, Yıl: 12, 31 Aralık 1951, s. 2.

konulmuştur.⁶²

II. Dünya Savaşı yıllarında Seyhan ve Çukurova çevresinde pamuk mahsullerinin Ziraat Bankasına değer fiyatla satın alınması, üreticilerin bankaya olan borçlarını ödeme ve ihtiyaçlarını giderme konusunda rahatlamalarını sağlamıştır. Bankanın Adana, Mersin, Tarsus şubeleriyle, Ceyhan ve Cebeli Bereket Ajansları, 1939 yılı sonunda 451.284, 1940 yılının Eylül ayı sonunda 639.480 ve Kasım ayı sonunda da 1.125.118 liralık tahsilat gerçekleştirmiştir.⁶³

Savaş döneminde Pamuk İhracatçıları Birliği, Adana'da birinci Cleveland türünün temel fiyatını 60, İzmir'de Birinci Akala türü fiyatını da 65 kuruş seviyelerinde tutarak dış ülkelere yüksek fiyatla pamuk satışı yapma başarısını göstermiştir.⁶⁴

Bir yandan yüksek fiyatla dış ülkelere pamuk ihracatı gerçekleştirilirken öbür yandan Macaristan tarafından satın alınacak İran pamuğunun teslim işini görüşmek üzere Türkiye'ye gelecek Macar Yahudilerinden Andor Polgar'a 8 Mayıs 1941'de Bakanlar Kurulunca giriş vizesi verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵

Ayrıca Türkiye'den transit geçişle gelen ve gelecek pamukların 1941 yılı içerisinde Gürbulak gümrüğünden ithali, 2906 sayılı Kanunun 3. maddesine uygun olarak 3 Temmuz 1941 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.⁶⁶

Bu arada Akala pamukları için belirlenmiş olan alım fiyatlarının değiştirilmesi ile ilgili Koordinasyon Heyeti Reisliği tarafından teklif edilen 195 sayılı Karar, Bakanlar Kurulunun 27 Eylül 1941 tarihli toplantısında yürürlüğe girmiştir.⁶⁷

II. Dünya Savaşı yıllarında çiftçilerden zaman zaman pamuk alımı ile ilgili sorunlar da yaşanmıştır. Bu dönemde üreticinin elinde alıcısı bulunmayan pamukların devletçe satın alınmasıyla ilgili Mehmet Naysari, Eşref Bahar ve Emin Akın adlı kişiler tarafından Ticaret Bakanlığına bir telgraf çekilmiştir. Bunun üzerine Antalya ve Finike mıntıklarından 18 Ağustos 1941 tarihinde ilan edilmiş olan azamî fiyatlar gereğince müdahale satın alımı yapılması için adı geçen Bakanlık tarafından Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına direktif verilmiştir.⁶⁸

Savaş dönemi pamuk alımı sorunları Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından da dile getirilmiştir. Saracoğlu'nun 5 Ağustos 1942'de TBMM'de açıkladığı I. Hükümet Programına göre, yerinde alınmış bir kararla özel pamuklu fabrikaları sadece Devlet hesabına çalışır bir duruma getirilmiştir. Kumaş meselesine bağlı iki madde vardır: Yün ve pamuk. Yine uzmanların söylediğine göre ülkede yeterli miktarda yün ve yapak mevcuttur. Fakat bunların alınabilmesi için fiyatların diğer eşya fiyatlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bu gün bu ahenkli fiyat aranmaktadır. Bu yıl pamuk için her yerden gelen haberler çok iyidir. Bazı sebeplere binaen azalan ihracat gücü bu madde ile kısmen telâfi edilebilir.

62 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-92-2, Tarih: 21.09.1940; Pamuk piyasasında özellik farklarının itibara alınarak fiyat tespiti cihetine gidilmesi konusunda Sümerbank'ın temennisini dile getiren Ekonomi Bakanlığının yazısı için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-1, Tarih: 04.10.1940.

63 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 211-435-6, Tarih: 25.12.1940.

64 Mahmut Seyda, "Ticaret Birlikleri", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 35-36, Yıl: 2, 1 Haziran 1941, s. 8.

65 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 94-39-2, Tarih: 08.05.1941.

66 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 95-58-9, Tarih: 03.07.1941; 2906 sayılı *Nebatları Hastalık ve Zararlı Böceklerden Koruma Kanununun* 3. maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 29.01.1936, s. 207; *Resmî Gazete*, Sayı No: 3224, 5 Şubat 1936.

67 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 96-82-7, Tarih: 27.09.1941.

68 BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-4, Tarih: 11.11.1941.

Pamuğu satın alıp ihraç etmek için iyi işleyen bir düzen vardır. Bu devam edecektir. Bu ürün ile çekirdeğinin de belirlenen bir fiyatı vardır. Pamuk çekirdeğinin tamamen serbest bırakılması gerekir. Bundan alınacak sonuca göre de pamuk fiyatları tespit edilecektir.⁶⁹

Savaş yıllarında pamuk ile ilgili çeşitli Kararlar da devreye sokulmuştur. K/127 sayılı Kararın 12. maddesinde tespit edilen fiyat esasları üzerinden milli sanayiye devredilen pamukların fiyat farklarının TC. Ziraat Bankası'na teşkil edilen fondan karşılanmasına dair K/450 sayılı Kararın yürürlüğe konulması, 12 Mayıs 1943 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir.⁷⁰

Savaş döneminde üretici ve pamuk alım sorunları Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur tarafından da dile getirilmiştir. Bayur, 1944 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden söz alarak pamuk üreticilerinin yaşadığı fiyat sıkıntıları ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bayur'a göre, üreticinin bin bir güçlükte ektiği pamuk, yine bin bir tehlikeye maruz kalmaktadır. Eğer bu tehlikelerden kurtulup ta ürünü meydana getirirse beş kuruş ya kazanır ya da kazanmaz. Ondan sonra pamuk fabrikalara giderek, kumaş olur. Hükümet bunu 80-100 kuruşa vurguncuya verir. Vurguncu da bunu köylüye 250-300 kuruşa satar. Bayur açıklamalarına şöyle devam etmiştir: Üreticiden fiyat sınırlamasıyla ister sat, ister satma mantığıyla pamuk muayyen bir fiyatla alınırken, vurguncuya %250 kâr kendi elimizle temin ediyoruz. Şimdi ne oluyor? Bize diyorlar ki? Niçin çalışalım, niçin sermayemizi üretime bağlayalım, bu akıl kârı mıdır? Biz de böyle ticaret işlerine girişelim. Böyle bir haleti ruhiye vardır. Bunu bilhassa söylemekten amaç, bir görevi yerine getirmek, seçmenlerden duyulanları tekrar etmek ve hükümeti uyarmaktır. Hükümet kesin olarak söylemelidir ki üreticiyi her ne pahasına olursa olsun vurguncudan koruyacağım ve ona daha fazla kazandıracağım.⁷¹

Savaş yıllarında pamuk ile ilgili yürürlüğe konulan Kararlara devam edilmiştir. Ekonomi Bakanlığınca belirlenecek illerdeki şahısların ellerinde bulunan pamukların beyana tabi tutulması ve gereği halinde bunların tamamı ya da bir kısmına el konulmasının yanı sıra dağıtım, satım ve kârsız verilmesi konusunda adı geçen Bakanlığın yetkili kılınması hakkındaki K/582 sayılı Kararın yürürlüğe girmesi, 2 Nisan 1945'te Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁷²

II. Dünya Savaşı sonrasında pamuk fiyatlarıyla ilgili yaşanacak olası sıkıntılar da ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde fiyatlarının düşürüleceği yolunda yayın ve söylentilerin aksine 1946 yılı mahsul fiyatlarının üreticiyi koruyucu bir seviyede tutulması kararlaştırılmıştır.⁷³ Nitekim aynı yılda pamuk fiyatlarının 160 kuruş olacağı tespit edilmiştir.⁷⁴

Ancak savaş sonrasında pamuk alımı ile ilgili sorunlar yaşanmaya devam etmiştir. Seyhan

69 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 27, 72. Birleşim, 05.08.1942, s. 23-24; İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 142.

70 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 101-33-7, Tarih: 12.05.1943.

71 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 58. Birleşim, 22.05.1944, s. 153.

72 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 107-109-4, Tarih: 02.04.1945; Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, 1945 yılı yedi aylık bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden söz alarak açıklamalarda bulunmuştur. Bayur'a göre, stok halde bulunan hububatın ucuz olarak dış ülkelere satılması yerine iç piyasaya sürülmesi halkın doyurulmasına katkı sağlamasının yanı sıra pamuk, fındık ve üzüm yetiştiricilerine mallarını ucuza mal etme imkânı verecektir. Bayur bu sözleri için Bk. TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 58. Birleşim, 21.05.1945, s. 220.

73 Ziya Tutaç, "Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, S. 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 59-60.

74 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-530-9, Tarih: 18.06.1946; Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant, 1947 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada: 7 Eylül Kararlarından sonra pamuklu basmaların ucuza satılmaya başladığını belirtmiştir. Alakant'ın bu sözleri için Bk. TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18. Birleşim, 18.12.1946, s. 13.

Milletvekili Kasım Ener, 1948 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada pamuk alımı sorunlarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Ener'e göre: Sümerbank bir süre önce fabrikaları için pamuk satın alımını kooperatifler yoluyla yapma kararı almıştır. Satın alımın tek elden yapılması doğru bulunmamakla birlikte kooperatiflere bir komisyon ayrılacağından, bu teşekküller dışındaki üreticiler de bunu hoş karşılamıştır. Alımlara başlandığı ve satışların en hareketli olduğu bir dönemde kooperatiflerin birdenbire piyasadan çekilmesi büyük bir durgunluğa neden olmuştur. Sebebi sorulduğunda, Sümer Bank'ın pamuk alımı konusunda ihtiyacını karşıladığı bildirilmiştir. Çiftçinin malını satamamak gibi müşkül bir durum karşısında sorun ilgili Bakanlığa açılarak, ya pamuğu alınız ya da komşu ülkelerde sizin fiyattan elli kuruş fazlasına alıcı vardır, dış ülkelere gönderin teklifinde bulunulmuştur. Sayın Bakandan: kararname gereğince bu işin Ziraat Bankası tarafından yapılacağı cevabı verilmiştir. Ziraat Bankasının da malî durumu buna imkân veremediğinden pamuklar maalesef ambarlarda ve çiftçi de eli böğründe borsa kapılarında beklemektedir.⁷⁵

1949 yılına gelindiğinde Türkiye'de pamuk fiyatlarının üretim ve kalite durumuna göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Iğdır Bölgesinde pamuk üretiminin bir önceki yıla bakarak miktar ve kalite bakımından iyi duruma geldiği, Ege Akala tür teslim fiyatlarının 225-245, Adana, Tarsus, Hatay Akalalarının 215-235 ve Iğdır mahsullerinin 200-240 kuruş civarında seyretmesinden anlaşılmaktadır.⁷⁶ Aynı yılın mahsulleri %70 oranında üreticinin elinden çıkarılmış, bu miktarın büyük bir kısmı ise ihraç edilmiştir.⁷⁷

1950'de Türkiye'de pamuk alımı ile ilgili sorunların yaşanmaya devam ettiği görülmektedir. Antalya Milletvekili Mustafa Korkut, 1950 yılı Tarım Bakanlığı bütçesi münasebetiyle TBMM kürsüsünden söz alarak Antalya pamuk çiftçilerinin sorunlarıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Korkut'a göre, Hükümetin Antalya çiftçilerine pamuk ekimi alanında verdiği destek çok değerlidir. Antalya pamuğu, elyafıyla dünya piyasalarında tanınmış kaliteli bir üründür. Pamuk hasadı yapılabilecek üç buçuk ay geçtiği halde Antalya çiftçilerinin ellerinde bulunan iki buçuk milyon kiloya yakın pamuk elden çıkarılamamıştır. Sümerbank, günlerdir alıcılarını göndermediği için Antalya pamuk çiftçileri çok kötü bir duruma düşmüştür. Yeni ekim zamanının yaklaşması nedeniyle tarlalar hazırlanması gerekirken, ortada para yok. Çünkü çiftçiler eski borçlarını ödeyemediği için bankalar para vermiyor. Bu satış işiyle Tarım Bakanı ve Başbakan Günaltay'ın ilgilenmesi, Antalya çiftçileri tarafından dört gözle beklenmektedir.⁷⁸

Aynı yılın Ocak ayında pamuk fiyatları stoklar nedeniyle durgun seyretmiştir. Akala, 235, Hatay 210, Adana 200, Iğdır 190 kuruş civarında olup yerli pamuk türü kalitesine göre 20-30 kuruş daha düşüktür.⁷⁹ Şubat ayında ihracat için canlı talepler gelmiyorsa da yerli ihtiyaçtan doğan talepler birinci kalite pamukların fiyatlarını değiştirmemiştir. Egede I. sınıf Akala fiyatları 230-235 kuruş civarındayken, Adana, Hatay çevresi malları daha düşüktür.⁸⁰

75 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 23. Birleşim, 26.12.1947, s. 319.

76 M. Faik Üstar, "İhracat İyi Gitmekle Beraber Bazı İthalatçılar Memnun Değil", *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 236, Yıl: 10, 31 Ekim 1949, s. 8.

77 M. Faik Üstar, "Köylü Piyasaya Uymaktadır", *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 6.

78 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 55. Birleşim, 24.02.1950, s. 1154; Korkut'un benzer ifadeleri için Bk. TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s. 1255-1256.

79 M. Faik Üstar, "Mahsul Bol olacak", *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 242, Yıl: 11, 31 Ocak 1950, s. 20.

80 M. Faik Üstar, "Havalar Bozmazsa Mahsul İyi ve Bol Olacak", *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 243, Yıl: 11, 25 Şubat 1950, s. 14.

Yine 1950 yılının ilk aylarında Çukurova, Antalya-Fenike, Hatay ve Malatya yörelerinde pamuk mahsulü ile ilgili öne sürülen tavsiyeler iki noktada toplanmıştır.⁸¹

1. Üreticinin elinde bulunan pamukların bir an önce satın alınması

2. Bir sonraki üretim yılı için üreticilere avans verilmesi. İşletmeler Bakanlığına bağlı Sümerbank'ın 1949-1950 üretim yılında ihtiyaç duyduğu 17.000 ton pamuğun Şubat 1950 sonu itibarıyla 11.350 tonu temin edilmiştir. Satın alınacak kalan 5.650 tonun 650 tonu, Iğdır'dan, 1.100 tonu Antalya-Fenike'den, 1.000 tonu Egeden, 2.900 tonu ise Çukurova ve Hatay'ın yağmur yememiş mahsullerinden sağlanması öngörülmüştür. 5.650 ton pamuğun bedeli olan 11.000.000 liranın Bankanın kendi mali imkânları kapsamında kademeli olarak ödenmesi planlanmıştır. Avans dağıtımı durumuna gelince: Sümerbank yukarıda çevrelerde pamuk üreticilerine 1947 yılında 212.000, 1948'de 3.022.000, 1949'da ise 3.627.000 lira faizsiz avans dağıtımı gerçekleştirmiştir. Avans verilmesi ve teşvik tedbirleri ülke pamuk rekoltesi bakımından faydalı olmasına rağmen, bankanın işletmeciliği bakımından tatmin edici bulunmamıştır. Bunun nedeni avanslı pamukların serbest satın almalara nazaran bir miktar pahalıya mal edilmiş olmasıdır. Bu sebeple Sümerbank 1950 yılında, mali durumunun yetersizliği nedeniyle pamuk için avans vermeyi istememiştir.⁸²

Tablo 3'te 1938 ile 1950 yılları arasında dış ülkelere yapılan pamuk ihracat rakamları gösterilmiştir.

TABLO: 3. Türkiye'de Pamuk İhracat Miktarı ve Tutarı (1938-1950)

Yıllar	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Tutarı (Lira)
1938	25.888	10.140.000
1939	9.217	4.190.000
1940	11.900	8.290.000
1941	8.132	4.916.000
1942	2.943	2.938.000
1943	8.569	11.651.000
1944	8.235	13.020.000
1945	646	112.000
1946	286	582.000
1947	79	30.000
1948	16.001	33.745.000
1949	32.273	76.024.000
1950	77.866	195.925.000

Kaynak: İGM, İstatistik Yıllığı 1938-1939, Yayın No: 142, Ankara, 1939, s. 259; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Yayın No: 253, Ankara, 1947, s. 335; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 290, Ankara, 1948, s. 393; İGM, *İstatistik Yıllığı 1949*, Yayın No: 303, Ankara, 1949, s. 322; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950*, Yayın No: 330, Ankara, 1951, s. 287; İGM, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No. 328, Ankara, 1950, s. 314; İGM, *İstatistik Yıllığı 1951*, Yayın No. 332, Ankara, 1951, s. 398.

81 BCA, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 73-465-3, Tarih: 11.03.1950.

82 Aynı Yer.

Tablo 3'e göre, 1938'den 1950 yılına kadar olan dönemde Türkiye'de pamuk ihracat miktarı ile tutarları yıldan yıla istikrarsız bir seyir takip etmektedir. İhracatın ilk yılı olan 1938 ile son üç yılı olan 1948, 1949 ve 1950'de önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. 1938'de 25.888 ton olan pamuk ihracatı 51.978 ton artışla 1950'de 77.866 tona çıkmıştır. Buna karşılık 10.140.000 lira olan ihracat tutarı 185.785.000 lira artışla 1950'de 195.925.000 liraya yükselmiştir. Bu suretle 1938'den 1950'ye kadar olan dönemde ihracat miktarında %200,78; ihracat tutarında ise %1.832, 19 oranında bir artış sağlanmıştır.

4. Pamukla İlgili Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Gerçekleştirilen Kongre ve Toplantılar

İnönü Dönemi'nde pamuk ticaretiyle ilgili yapılan faaliyetlerin yanı sıra pamukla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde, kongre ve toplantılar da düzenlenmiştir. 27 Aralık 1938'de Başbakan Celal Bayar'ın açılış konuşmasıyla başlayan *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*nde milli sanayi ile dış piyasaların ihtiyaç duyduğu miktar ve kalitede pamuk yetiştirerek üretimi 500.000 balyaya çıkarmak ve ekim alanlarıyla her bir dekarın alınan verimi artırmak, başlıca hedef haline getirilmiştir. Bunun gerçekleştirilmesi için göz önüne alınması gereken tedbirler şöyle belirlenmiştir.⁸³

1. Savurma usulü pamuk tarımını terk edip, makine ve sıra halinde ekim ile çapa makinesini kullanmayı yaygın hale getirmek,

2. Pamuk tarımında sulamayı teşvik ve yaygın hale getirmek. Bunun için Bayındırlık Bakanlığının büyük sulama projesine paralel olarak sulama ve pamuk tarım tekniğini çiftçilere öğretmek üzere bir sulama istasyonu tesis etmek,

3. Pamuk randımanını miktar ve kalite itibarıyla artırmaya yarayacak başta toprağı hazırlama ve işleme olmak üzere, münavebe, tohumluk, gübre, bakım, ambalaj ve ekim mevsimi konularında köylüleri aydınlatmak. Bu amaçla bir yandan tarım yetkilileriyle çiftçilerin bir araya gelmeleri sağlanıp, her yıl pamuk tecrübe tarlaları ihdas edilmeye çalışılırken, öbür yandan düzenlenen müsabakalarla kaliteli mahsul yetiştirenleri teşvik etmek. Ayrıca teknik tarım yöntemleri kapsamında pamuk makinelerinin kullanımını öğretmek. Dahası köy öğretmenlerini pamuk üretme çiftliklerinde kısa bir staja tâbi tutarak tarım uygulamalarına alıştırmaların yanı sıra pamukla ilgili teknik tarım bilgilerini üç aylık kurslar halinde köy okulları ve çiftçilere yaymak. Nihayet Tarım Bakanlığının yayın servisiyle işbirliğine giderek pamuk çiftçilerine sade bir dille yayınlar yapmak.

4. Uygulama Safhası:

A. Tarım Bakanlığı kurumlarında yapılan ıslah, üretme ve deneme çalışmalarına devam etmek,

B. Pamuk çiftçilerince temin edilen kaliteli tohumluğun dağıtım ve kontrolünü sağlayacak tedbirler almak,

C. Tarım Mücadele Teşkilâtıyla işbirliği içerisinde pamuk hastalık ve zararlılarıyla savaşmak,

5. Diğer Bakanlıklarla ilgili yapılacak çalışmalar:

A. Sulama ve bataklıkları kurutmak,

⁸³ TBMM, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası*, 29.12.1938, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, s. 6-7; Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde pamuk için göz önüne alınması gereken noktalar için Bk. Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-IV", *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 33, Yıl: 2, 16 Nisan 1941, s. 13.

B. Hükümete ait boş arazileri çiftçilere dağıtmak,

C. Pamuk üreticilerine ucuz tarım alet ve yedek parçaları temin etmek,

D. Tarım işçilerini teşkilatlandırarak sorunlarını halletmek ve yetkili komisyonlarca hazırlanacak işçilere ait talimat ve nizamnameleri tamamlayarak yürürlüğe koymak,

E. Devlet Ziraat İşletmeleri gibi kurumlar vasıtasıyla pamuk tarımını büyük ölçüde uygulama alanına dâhil etmek,

6. Ticarî nitelikte pamuk üretiminin geliştirilmesine yönelik yapılacak işler:

A. Çırçır ve prese fabrikalarını ıslah etmenin yanı sıra limanlarda, depo ve antrepolar kurmak,

B. Çırçır fabrikaları ve preseleri kontrol etmek,

C. Pamukları standardize etmek,

D. Dünya piyasalarının durumu ne olursa olsun pamuk üreticilerinin mahsullerini değer fiyatla satabilmeleri için tedbirler almak,

1. Her yıl, mahallî ticaret ve ziraat odaları, çiftçiler birliği ve Tarım Bakanlığının yetkili kurumlarının katılımıyla maliyet fiyatını tespit etmek. Buna %20-25 ilaveyle en düşük fiyat belirlenerek bu fiyatın altında pamuk satışına izin vermemek. Ayrıca, bu düşük sınırın üstündeki piyasaya da müdahale etmemek,

2. Devletin bir kalemde çiftçilerden değer fiyatta aldığı pamuğu dış piyasalara ve millî fabrikalara satmak,

3. Nakliyat işlerinin ucuz ve kolay yoldan yürütülmesi için bilhassa Seyhan ve İçel'de yol yapım ve tamirini gerçekleştirmek, ulaşım araçları için gerekli madde ve aletleri erişilebilir hale getirmek.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinin düzenlenmesinden takriben üç yıl son Türkiye'de pamuk sorunlarını masaya yatırmak, üretim imkânlarını araştırmak ve alınacak tedbirleri tespit etmek amacıyla 2 Ocak 1941 tarihinde Ankara'da bir pamuk kongresi toplanmıştır.⁸⁴ Kongrede uzman pamuk işçisinin yetiştirilme tedbirleri de ele alınmış, işçilerin kalifiye olması üzerinde bilhassa ısrarla durulmuştur.⁸⁵ Bu Kongre öncekilere nazaran daha kapsamlı ve ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmıştır. Geçmişte düzenlenen kongrelerde zamanın darlığı ve sorunların fazlalığı nedeniyle pamuğa sınırlı ölçüde yer ayrılırken, bu kongrede yalnızca pamukla ilgili sorunlar üzerinde durulmuştur.⁸⁶

Pamukla ilgili bir yandan kongreler düzenlenirken öbür yandan Türkiye ile Macaristan arasında yapılacak pamuk takas müzakerelerinde delegelere yardım etmek amacıyla Macar Hükümeti tarafından Türkiye'ye gönderilmek istenen Macar Yahudilerinden Etienne Vago'ya 14 Şubat 1942 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında vize verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁷

⁸⁴ Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 12.

⁸⁵ Samet Ağaoğlu, "Mütehassıs Pamuk İşçisi Yetiştirilmesinin Ehemmiyeti Nedir?", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 11.

⁸⁶ Suphi Rıza Doğukan, "Türkiye'de Pamuk-V", İktisadi Yürüyüş, C. 4, S. 37, Yıl: 2, 16 Haziran 1941, s. 12.

⁸⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 97-117-20, Tarih: 14.02.1942.

Ayrıca *Uluslararası Pamuk İstişare Komitesinin* 7 Mayıs 1946'da Washington'da gerçekleştireceği 5. Konferansında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Washington Ticaret Ateşesi İsmail Kavadar'ın temsil etmesi, 4 Mayıs 1946 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır.⁸⁸

Uluslararası Pamuk İstişare Komitesinin 1 Nisan 1948 tarihinde Kahire'de düzenleyeceği bir başka toplantıya Türk Hükümeti adına Tarım Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Atıf Güray ile Adana Pamuk, İslah, Deneme Üretme Çiftçiliği Müdürü Zeki Sayar'ın katılıp adı geçen kişileri gündelik verilmesi, 18 Mart 1948'de Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.⁸⁹

Uluslararası düzeyde yapılan yurt dışı pamuk toplantıları 1949 yılında da sürdürülmüştür. 25 Nisan 1949 tarihinde Brüksel'de toplanacak 8. *Uluslararası Pamuk Kongresine* Türk Hükümeti adına delege olarak Tarım Bakanlığı Pamuk İşleri Müdürü Necati Turgay'ın katılması, 31 Mart 1949 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır.⁹⁰

Uluslararası Pamuk İstişare Komitesinin 22 Mayıs 1950 tarihinde Washington'da yapacağı 9. toplantısına ise Türk Hükümeti adına Çukurova Pamuk İslah İstasyonu ve Üretme Çiftliği Müdürü Zeki Sayar'ın delege olarak katılması kararlaştırılmıştır. Kongreyi müteakip, ABD'de ihtisas yapmakta olan ziraat mühendislerinin çalışmalarını kontrol etmek ve pamuk ıslah ve sulama tekniği üzerinde üç hafta süreyle incelemelerde bulunmak, Zeki Sayar ayrıca 12 Mayıs 1950 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında verilen görevler arasında yer almıştır.⁹¹

5. Pamuk Alanında Şirketleşme ve Kooperatifleşme Yönünde Yapılan Faaliyetler

İnönü Dönemi'nde pamukla ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde, kongre ve toplantılar düzenlenmesinin yanı sıra pamuk alanında şirketleşme ve kooperatifleşme yönünde faaliyetlere de önem verilmiştir. İlk etapta 1938 Yılı *İzmir Uluslararası Fuarı* nedeniyle Kars ve Iğdır Pamuk Kooperatifleri Birliğine ait broşürler bastırılarak adı geçen kuruluşun tanıtımı yapılmıştır.⁹²

İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir 1939 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada, kurumlara alınan sayıca fazla amir ve memurların gereksiz harcamalar yüzünden devletin yükünün artırdığını, Iğdır'da kurulan Pamuk Kooperatifi örneğini vererek şöyle açıklamıştır. : *"Iğdır'da bir pamuk meselesi vardır. Burada halk senede 500 bin liralık pamuk işler. Bir kooperatif kuralım dediler, evvelâ binadan başladılar, birçok memur kullanıldı, tetkik seyahatleri, harcırahlar... sermayenin yarısı mahvolmuştur. Halk sattığının parasını bile alamadı. Bu tarzda hareketle halk kooperatifleri de anonim şirketlere dönüşüyor ki şirket merkezi refah içinde çalışırken, asıl müstahsil olanın cebine kâr, para girmiyor, hatta parasını bile alamıyor. Bir teşkilât, meydana gelirken, israfa meydan vermeyecek şekilde olmalıdır."*⁹³

Bu dönemde pamuk kooperatiflerinin yanı sıra Pamuk İhracatçıları Birliği de kurulmuştur. Merkezi Adana olan ve Çukurova ile Hatay'ı faaliyet alanı içine alan pamuğun bütün türleriyle uğraşmak üzere Çukurova Pamuk İhracatçıları Birliğinin kurulması ve bu

88 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 110-31-10, Tarih: 04.05.1946.

89 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-21-7, Tarih: 18.03.1948.

90 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 119-24-9, Tarih: 31.03.1949.

91 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 122-44-12, Tarih: 12.05.1950.

92 Bu broşürle ilgili bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 168-166-10, Tarih: 21.10.1938.

93 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 14. Birleşim, 22.05.1939, s. 153.

amaçla hazırlanan statünün onaylanması, 3018 sayılı Kanunun 7. maddesi gereğince 4 Aralık 1939'da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁹⁴

Çukurova bölgesinde üç kooperatif ve 38 ortakla faaliyete geçen Birliğin geçen kampanya sonunda ortak sayısı 5.780'e, taahhüt edilen pamuk miktarı 17.464 tona ulaşmıştır. Bu rakamlar bir önceki yılın durumuyla karşılaştırıldığında ortak sayısının bir miktar azalmasına rağmen taahhüt edilen mahsulün arttığı görülmektedir. Ortak sayısında azalmanın başlıca nedeni, taahhütlerine uymayan Yenice ve Osmaniye Kooperatiflerinden 612 ortağının ana sözleşme hükümleri gereğince ihraç edilmesidir. Ortak sayısı ve mahsul teslimi bakımından uygun durumda bulunan Birliğin bir kısım ortaklarının taahhütleri dışında ürünlerini satmaları, kooperatifçiliğin iş hacminin artırılmasını olumsuz etkilemiştir.⁹⁵

Çukurova Pamuk İhracatçıları Birliğinin kuruluşundan 10 gün sonra İzmir'de de benzer bir yapılanmaya gidilmiştir. Merkezi İzmir'de bulunan ve Ege, İstanbul, Sakarya ve Antalya çevrelerini kapsamına alan, pamuğun bütün türleriyle uğraşmak üzere İzmir Pamuk İhracatçıları Birliğinin kurulması ve bu maksatla hazırlanmış statünün onaylanması, 3018 sayılı Kanunun 7. maddesine göre, 14 Aralık 1939'da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁹⁶

Ayrıca pamuk alım ve satımı ile imal ve işletmesi yolunda bütün işlemleri yerine getirmek amacıyla merkezi Denizli olmak üzere 30 yıl süre ve 1.000.000 TL sermaye ile *Denizli Pamuk ve İplik Sanatları İşletmesi Türk Anonim Şirketi*nin teşkiline başlanmıştır. Adı geçen şirketin Ticaret Bakanlığından gönderilen sözleşmesi ile sermayesinin %10'unun tedarik edildiğini gösteren banka mektubu, Bakanlar Kurulunun 12 Temmuz 1943 tarihli toplantısında incelenerek onaylanmıştır.⁹⁷

Türkiye'de bir yandan pamukla ilgili şirketler tesis edilirken öbür yandan kuraklık nedeniyle bir kısım çiftçilerin Tarım kredi Kooperatiflerine olan borçları ertelenmiştir. 1947 yılında Ceyhan'da meydana gelen kuraklık sebebiyle pamuk ve susak ürünlerinin zarar görmesi, Köserli Tarım Kredi Kooperatifi ortaklarından bir kısmının borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmelerine yol açmıştır. Bu nedenle Ziraat Bankası tarafından adı geçen Kooperatife borç olarak verilen 322.948 liranın vade bitiminden itibaren bir yıl süre ile ertelenmesi, 3202 sayılı Kanunun 47. maddesinin C fıkrasına göre 5 Haziran 1948'de Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.⁹⁸

Köserli Tarım Kredi Kooperatifi çiftçilerinin borçlarının ertelenmesinden kısa bir süre önce pamukla ilgili K/736 sayılı Kararın yürürlüğe konulduğu görülmektedir. Amortisman sandığında bulunan 6.000.000 liradan Ziraat Bankasına aktarılacak paraların, Sümerbank'ın ilerleyen yıllar ihtiyacını karşılamak amacıyla ve K/728 sayılı Karar esasları dairesinde Çukurova Bölgesinde üreticiden pamuk satın alımında kullanabilmek üzere tahsisine dair

94 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 89-114-10, Tarih: 04.12.1939; 3018 sayılı *Ticarette Tağşişin Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanunun 7. maddesi* için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919; *Resmî Gazete*, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936.

95 Muvaffak Uğur, İrfan Ülkü, "Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri; 1949 ve 1950 Yılı Çalışmaları Hakkında Rapor", s. 11.

96 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 89-116-4, Tarih: 14.12.1939.

97 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 102-52-11, Tarih: 12.07.1943

98 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-40-10, Tarih: 05.06.1948; 3202 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanununun 47. maddesinin c fıkrası* için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 838; *Resmî Gazete*, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.

K/736 sayılı Kararın yürürlüğe konulması, 14 Nisan 1948'de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁹⁹

Aynı yılda pamuk üretim ve tüketimini artırmak, ülke pamuklarının teknik bakımdan gelişimini sağlamak amacıyla merkezi Adıyaman'da 30 yıl süre ve minimum 275 TL sermaye ile kuruluşuna başlanan *Adıyaman Pamuk Üretim, İstihlak Kredi ve Satış Kooperatifinin* ana sözleşmesi, 10 Temmuz 1948 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında incelenerek yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁰

Tablo 4'te 1940-41 ile 1949-50 yılları arasında Çukurova Bölgesinde Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği bünyesinde ortak taahhüt ve teslimat rakamları gösterilmiştir.

TABLO: 4. Çukurova Bölgesinde Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Üyelerinin Pamuk Taahhüt ve Teslimatı

Yıllar	Taahhüt (Kg)	Teslimat (Kg)	Teslimatın Taahhüde Oranı (%)
1940-1941	2.153.000	1.868.000	%87
1941-1942	5.318.000	3.522.000	%66
1942-1943	8.179.000	4.332.000	%53
1943-1944	7.905.000	3.833.000	%48
1944-1945	7.800.000	1.798.000	%23
1945-1946	9.873.000	4.345.000	%44
1946-1947	15.075.000	6.646.000	%44
1947-1948	14.379.000	4.295.000	%30
1948-1949	17.380.000	1.885.000	%11
1949-1950	17.464.000	4.673.000	%2

Kaynak: Muvaffak Uğur, İrfan Ülkü, "Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri; 1949 ve 1950 Yılı Çalışmaları Hakkında Rapor", s. 11.

Tablo 4' e göre, 1940-1941'de 2.153.000 kg olan Çukurova Pamuk Satış Kooperatifleri Birliği üyelerinin yaptığı pamuk taahhüdü 15.311.000 kg artışla 1949-1950'de 17.464.000 kg'a; 1.868.000 kg olan pamuk teslimatı 2.805.000 kg artışla 1949-1950'de 4.673.000 kg'a çıkarılmıştır. Böylece 1940-1941 yılından 1949-1950 yılına kadar olan dönemde pamuk taahhüdünde %711,14:pamuk teslimatında %150,16 oranında bir artış sağlanmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren pamuk üretimi ve ticaretine yönelik atılan adımlar İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonraki süreçte de devam etmiştir. Bu dönemde Mısır Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan pamuk ekimine ait teknik çalışma ve yenilikleri gösteren bir filmin Türk Tarım Bakanlığı yetkililerince satın alınma girişimlerinden sonra kaliteli ve verimi yüksek Cleveland ve Akala türlerinin ekimi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

99 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-26-15, Tarih: 14.04.1948.

100 BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-47-16, Tarih: 10.07.1948; Adıyaman Pamuk Üretim, İstihlak Kredi ve Satış Kooperatifi 865 sayılı *Ticaret Kanununun* 480. maddesine göre kurulmuştur. İlgili Kanunun bu maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 29.05.1926, s. 841-842; *Resmi Gazete*, Sayı No: 406, 28 Haziran 1926.

Pamuk üretimi ve ticaretinin artırılmasında atılan önemli adımlardan biri de ürünün kalite ve verimini düşüren yeşil kurt zararlısıyla 10 binlerce dönüm arazide mücadele çalışmalarının yürütülmesi olmuştur. Buna ilave olarak pamuk üretimi ve endüstrisi sorunlarını müzakere etmek için zaman zaman komisyon çalışmaları da yapılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı, fiyatlarda istikrarsızlığına yol açtığı gibi dış ülkelere satın alınan pamuk tarım alet ve makinelerinin Türkiye'ye getirilmesini sıkıntıya sokmuştur.

Bu dönemde pamuk üretimi ve ticaretinin artırılmasında sulamanın öneminin fark eden Cumhuriyet hükümetleri 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren alınan verimli sonuçlara bakarak sulu tarımın yaygınlaştırılması yolunda çabalar sarf etmiştir. Bunun yanı sıra 1939'da Malatya, 1946'da da Manisa Pamuk Üretim Çiftliklerinin tesis edilip tohum üretim çalışmalarına hız kazandırılması bir yandan üretim alanı ve miktarında yıldan yıla artışı sağlarken öbür yandan pamuğu ülkenin dokuma endüstrisinin en önemli hammadde haline getirmiştir. Ayrıca, Tarım Bakanlığı bütçesinden her yıl tahsis edilen ödenekler sayesinde Akala-130 ve 186 ile Yerli-193 tipinde daha kaliteli ve performansı yüksek pamuk tohumları elde edilmiştir.

İnönü Dönemi'nde Türkiye'de pamuk ihracatının daha bilinçli hale getirilmesi için dış ülkelerde acentelik görevini yürüten yabancı uzmanların ülkeye davet edildiği bilinmektedir. Dış ticaretin gelişimi yönünde yapılan bu çabalara rağmen, iç ticarete pamuk üreticilerinin mahsullerini satın almada zaman zaman sorunların yaşandığı gözden kaçmamaktadır. Bu alım sorunlarının bilhassa II. Dünya Savaşı yıllarında zirveye çıktığı kabul edilmektedir.

İnönü Dönemi'nde üretimin artırılması ve pamukla ilgili yaşanan sorunların giderilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde, kongre ve toplantılar da düzenlenmiştir. Bunlardan biri olan Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde, milli sanayi ile dış piyasaların ihtiyaç duyduğu miktar ve kalitede pamuk üretimiyle dönüm başına alınan verim ile ekilen arazi miktarının artırılması için tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır. Yine pamuk rekoltesinin yükseltilmesi yolunda yoğun bir çabaya girilerek şirket, kooperatif ve birlikler ihdas edilmiştir.

Pamuk üretimi ve ihracatına önem verilerek ülkenin gelir kaynaklarının artırılması, II. Dünya Savaşı yıllarında ülkede yaşanan ekonomik durgunluk ve yıkıcı tahribatın etkilerini azaltmıştır. Zira bu dönemde fındık, tütün, üzüm, incir, zeytin ve zeytinyağı gibi pamuk da yıllık rekoltesiyle önemli bir ihracat maddesi haline gelmiştir. Üretim ve ihracatın artırılması aynı zamanda pamuk yetiştiren bölgelerdeki şehirlerin sanayi ve ekonomik canlılığını her geçen gün daha da artırmıştır. Bu artış dokuma sektöründe olduğu gibi birçok sektörün de gelişmesini temin etmiştir. Tohumundan küspesine, kabuğundan yaprağına kadar birçok alanda pamuktan istifade edilmesi, bu mahsulün gelişip yaygınlaşarak önemli bir ticaret maddesi haline gelmesinde etkili olmuştur.

Sonuç itibarıyla üretimiyle başta dokuma sektörü olmak üzere birçok sektörü destekleyerek çiftçilerin istihdamı ve geçim kaynağını teşkil eden pamuk, dış ülkelere ihracı ve temin ettiği döviz geliri sayesinde milli ekonomiye önemli katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA**I. ARŞİV BELGELERİ****Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

- BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 168-166-10, Tarih: 21.10.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 85-103-17, Tarih: 15.12.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 87-44-5, Tarih: 28.12.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 162-134-1, Tarih: 31.12.1938.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 86-17-11, Tarih: 02.03.1939.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 87-44-5, Tarih: 18.05.1939.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 89-114-10, Tarih: 04.12.1939.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 89-116-4, Tarih: 14.12.1939.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-59-16, Tarih: 22.06.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-62-9, Tarih: 30.06.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 91-66-3, Tarih: 04.07.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 169-173-8, Tarih: 11.09.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-91-9, Tarih: 17.09.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 92-92-2, Tarih: 21.09.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-1, Tarih: 04.10.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 211-435-6, Tarih: 25.12.1940.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 121-862-31, Tarih: 30.03.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 94-39-2, Tarih: 08.05.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 95-58-9, Tarih: 03.07.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 183-260-12, Tarih: 24.07.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 96-82-7, Tarih: 27.09.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 166-157-3, Tarih: 31.10.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 167-162-4, Tarih: 11.11.1941.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 97-117-20, Tarih: 14.02.1942.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 99-82-5, Tarih: 09.11.1942.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 101-33-7, Tarih: 12.05.1943.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 102-52-11, Tarih: 12.07.1943.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 104-2-38, Tarih: 27.11.1943.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 106-60-17, Tarih: 22.08.1944.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 107-109-4, Tarih: 02.04.1945.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 109-55-2, Tarih: 06.09.1945.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 110-31-10, Tarih: 04.05.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 84-530-9, Tarih: 18.06.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 42-249-15, Tarih: 09.12.1946.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-21-7, Tarih: 18.03.1948.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-26-15, Tarih: 14.04.1948.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-40-10, Tarih: 05.06.1948.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 116-47-16, Tarih: 10.07.1948.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 119-24-9, Tarih: 31.03.1949.

_____, Yer Bilgisi: 30-1-0-0/ 73-465-3, Tarih: 11.03.1950.

_____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 122-44-12, Tarih: 12.05.1950.

II. RESMİ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 4, 29.05.1926, s. 841-842, 913.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 8, 03.06.1930, s. 726.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 13, 05.07.1934, s. 988.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 29.01.1936, s. 207.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 838.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 17, 04.06.1937, s. 847.

_____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, C. 20, 03.07.1939, s. 797.

_____, *Zabıt Ceridesi*, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, S. Sayısı: 181, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, s. 55-56.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 14. Birleşim, 22.05.1939, s. 148, 153.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 148, 180.

_____, *Zabıt Ceridesi*, 1939 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanununun Beşinci Maddesi ile Verilen Salâhiyete İstinaden İcra Vekilleri Heyeti Kararıyla Tatbik Edilmiş Olan Kadroların Müfredatını Gösteren Cetvel, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 46.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 1, C. 11, 27.05.1940, s. 196.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 2, C. 18, 26.06.1941, s. 274, 276, 288.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 25, 25.05.1942, s. 265, 282.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, C. 27, 72. Birleşim, 05.08.1942, s. 23-24.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: F, C. 2, 24.05.1943, s. 244, 256.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 58. Birleşim, 22.05.1944, s. 153.

_____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 1, C. 10, 22.05.1944, s. 270, 280-281.

_____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 58. Birleşim, 21.05.1945, s. 220.

_____, *Tutanak Dergisi*, 1945 Yılı Yedi Aylık Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 2, C. 17, 21.05.1945, s. 290, 299-300.

- _____, *Tutanak Dergisi*, 1946 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 7, Toplantı: 3, C. 20, 17.12.1945, s. 262.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18. Birleşim, 18.12.1946, s. 13.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1947 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 1, C. 3, 18.12.1946, s. 265.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 23. Birleşim, 26.12.1947, s. 319.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1948 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 2, C. 8, 26.12.1947, s. 290.
- _____, *Tutanak Dergisi*, 1949 Yılı Gider Bütçeleri, Dönem: 8, Toplantı: 3, C. 16, 21.02.1949, s. 299, 309, 312/5.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 55. Birleşim, 24.02.1950, s. 1154.
- _____, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, C. 24, 56. Birleşim, 25.02.1950, s. 1255-1256.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 403, 20 Haziran 1926.

- _____, Sayı No: 406, 28 Haziran 1926.
- _____, Sayı No: 1513, 7 Haziran 1930.
- _____, Sayı No: 2752, 15 Temmuz 1934.
- _____, Sayı No: 3224, 5 Şubat 1936.
- _____, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936.
- _____, Sayı No: 3629, 12 Haziran 1937.
- _____, Sayı No: 3630, 14 Haziran 1937.
- _____, Sayı No: 4255, 11 Temmuz 1939.
- _____, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayınları

İGM, İstatistik Yıllığı 1938-1939, Yayın No: 142, Ankara, 1939, s. 259.

- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942*, Yayın No: 198, Ankara, 1943, s. 125.
- _____, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara, 1946, s. 245.
- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Yayın No: 253, Ankara, 1947, s. 335.
- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 290, Ankara, 1948, s. 393.
- _____, İstatistik Yıllığı 1949, Yayın No: 303, Ankara, 1949, s. 164, 322.
- _____, *Küçük İstatistik Yıllığı 1947-1950*, Yayın No: 330, Ankara, 1951, s. 287.
- _____, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara, 1950, s. 314.
- _____, İstatistik Yıllığı 1951, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 398.
- _____, İstatistik Yıllığı 1952, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 547.
- _____, İstatistik Yıllığı 1953, Yayın No: 360, Ankara, 1953, s. 535.
- _____, 1959 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 380, Ankara, 1959, s. 213.

DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 127, 153-154,

162-163.

_____, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 106, 130.

_____, İstatistik Göstergeler 1923-1998, Yayın No: 2252, Ankara, 2001, s. 190-191, 226.

_____, İstatistik Göstergeler 1923-2002, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 186-187, 218, 222.

TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2006, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 199-200, 227, 231.

_____, İstatistik Göstergeler 1923-2011, Yayın No: 3890, Ankara, 2012, s. 184-185, 189.

_____, İstatistik Göstergeler 1923-2012, Yayın No: 4132, Ankara, 2013, s. 171, 174.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. Dergiler

İktisadi Yürüyüş (1940-1951)

Türk Ekonomisi (1946)

IV. KİTAPLAR

AFETİNAN, Ayşe, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933;Raporlar*, TTK Yayınları, Ankara, 1972.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1453-1559*, C. 2, Tekin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1979.

ARAR, İsmail, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1997.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009.

TBMM, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası*, 29.12.1938, TBMM Matbaası, Ankara, 1938.

V. MAKALELER

AĞAOĞLU, Samet, "Mütehassıs Pamuk İşçisi Yetiştirilmesinin Ehemmiyeti Nedir?", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 11.

ÇAĞLAR, K. Ömer, "Pamuk Politikamızın Gidişi", İktisadi Yürüyüş, C. 11, S. 245, Yıl: 11, 25 Mart 1950, s. 2, 23.

DARKOT, Besim, "Pamuk", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1953, s. 48-54.

DOĞUKAN, Suphi Rıza, "Türkiye'de Pamuk", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 29, Yıl: 2, 16 Şubat 1941, s. 12-13.

_____, "Türkiye'de Pamuk-III", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 31, Yıl: 2, 16 Mart 1941, s. 11.

_____, "Türkiye'de Pamuk-IV", İktisadi Yürüyüş, C. 3, S. 33, Yıl: 2, 16 Nisan 1941, s. 13.

_____, “Türkiye’de Pamuk-V”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 4, S. 37, Yıl: 2, 16 Haziran 1941, s. 12.

ERKMEN, Muhlis, “Saban Başına”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 9, Yıl: 1, 15 Nisan 1940, s. 6-7.

GÖRKEY Selman, “En Mühim İhraç Maddelerimizden Olan Pamuklarımız ve Batı Almanya”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 282, Yıl: 12, 31 Ekim 1951, s. 4, 18, 30.

_____, “İtalya ile Ticaretimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 284, Yıl: 12, 31 Aralık 1951, s. 2, 21.

GÖRKMEN, Recep, “Zirai Mücadele İşleri”, *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 37, 80.

GÜNVER, Nizamettin, “Yurdumuzda Pamuk”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 284, Yıl: 12, 31 Aralık 1951, s. 4, 20.

MİLLETLERARASI İMAR VE KALKINMA BANKASI, İKTİSADİ DAİRESİNİN HAZIRLADIĞI RAPOR-IV, “Türkiye’de Ziraat, Orman, Balıkçılık ve Bunlarla İlgili İşler”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 4, 17, 20-21, 24.

“Pamuk Yağı Sanayiinde Terakkiler”, *Türk Ekonomisi*, S. 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 58.

SEYDA, Mahmut, “Ticaret Birlikleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 35-36, Yıl: 2, 1 Haziran 1941, s. 8.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ziraat Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, S. 31, Yıl: 4, Ocak 1946, s. 26-29.

_____, “Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, S. 32, Yıl: 4, Şubat 1946, s. 59-62.

TOPÇUOĞLU, Nazmi, “Sulu Pamuk Ziraatı”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 243, Yıl: 11, Şubat 1950, s. 6, 15.

TURGAY, Necati, “Milli Gelir Kaynaklarımızdan Biri: Pamukçuluğumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, 29 Ekim 1942 Tarihli Ziraat Fevkalade Sayısı, s. 9, 69.

UĞUR, Muvaffak, ÜLKÜ, İrfan, “Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri; 1949 ve 1950 Yılı Çalışmaları Hakkında Rapor”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 12, S. 267, Yıl: 12, 15 Şubat 1951, s. 11-13, 16.

ÜSTAR, M. Faik, “İhracat İyi Gitmekle Beraber Bazı İthalatçılar Memnun Değil”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 10, S. 236, Yıl: 10, 31 Ekim 1949, s. 8.

_____, “Mahsul Bol olacak”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 242, Yıl: 11, 31 Ocak 1950, s. 20.

_____, “Havalar Bozmazsa Mahsul İyi ve Bol Olacak”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 243, Yıl: 11, 25 Şubat 1950, s. 14.

_____, “Köylü Piyasaya Uymaktadır”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 11, S. 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 6, 23.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Beyaz Altın”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 20, Yıl: 1, 16 Eylül 1940, s. 1.

_____, “Pamuk ve Ege Çiftçisi”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci Teşrin 1940, s. 1, 13.

YAZMAN, Ekrem, “Nazilli Pamuk İstasyonu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci teşrin 1940, s. 5.

VI. TEZLER

ÇOPUL, Sergül, Aydın İli İkinci Ürün Pamukta (*Gossypium Hirsutum L.*) Farklı Azot Dozlarının Zararlılar, Doğal Düşmanlar ve Verim Üzerine Etkisinin Belirlenmesi, Aydın Adnan

Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın, 2019.

KÜÇÜK, Nihat, *Fiyat ve Diğer Ekonomik Faktörlerin Pamuk Arzına Etkileri ve Pamuk Arzında 2023 Vizyonu: Türkiye Örneği*, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2015.

VII. DİJİTAL KAYNAKLAR

http://www.taris.com.tr/pamukweb/t_pamuk_hak.asp, Erişim Tarihi: 27.07.2019.